KICHIK YOSHDAGI O'QUVCHILARNING NUTQINI O'STIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

N.A. Abduvaliyeva
FarDU dotsenti
D.M. Bahriddinova
FarDU talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24388099

Annotatsiya. Mazkur tezisda kichik yoshdagi o'quvchilarning nutqini o'stirishda raqamli texnologiyalarning o'rni, ularning ta'limiy va tarbiyaviy imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqotda kuzatish, qiyosiy tahlil va amaliy sinov metodlaridan foydalanildi. Interaktiv dasturlar, audiovizual vositalar va onlayn topshiriqlar o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirishi, talaffuzni aniqlashtirishi hamda bog'lanishli nutqni shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Xulosa shuki, raqamli texnologiyalar an'anaviy usullarni to'ldiruvchi samarali vosita bo'lib, ularni maqsadli qo'llash kichik yoshdagi o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi.
Kalit so'zlar: nutq o'stirish, raqamli texnologiya, kichik yoshdagi o'quvchi bilam kommunikatsiya, interaktiv metod, so'z boyligi, talaffuz, tembr, ritm, audiovizual vositalar, interaktiv dasturlar.

Abstract. This thesis highlights the role of digital technologies in developing the speech skills of primary school pupils, as well as their educational and upbringing opportunities. The research employed observation, comparative analysis, and practical experiment methods. It was found that interactive programs, audiovisual tools, and online tasks contribute to expanding pupils' vocabulary, improving pronunciation, and developing coherent speech. In conclusion, digital technologies are effective tools that complement traditional teaching methods, and their purposeful use increases the speech activity of primary school pupils.
Keywords: speech development, digital technologies, primary school pupils, communication, interactive method, vocabulary, pronunciation, timbre, rhythm, audiovisual tools, interactive programs.

Аннотация. В данной тезисной работе освещается роль цифровых технологий в развитии речи младших школьников, а также их образовательные и воспитательные возможности. В исследовании использовались методы наблюдения, сравнительного анализа и практического эксперимента. Было выявлено, что интерактивные программы, аудиовизуальные средства и онлайн-задания способствуют расширению словарного запаса учащихся, совершенствованию произношения и формированию связной речи. В заключение отмечается, что цифровые технологии являются эффективным средством, дополняющим традиционные методы обучения, а их целенаправленное использование повышает речевую активность младших школьников.
Ключевые слова: развитие речи, цифровые технологии, младшие школьники, коммуникация, интерактивный метод, словарный запас, произношение, тембр, ритм, аудиовизуальные средства, интерактивные программы.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning nutqini o'stirish bugungi ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Chunki nutq nafaqat fikr almashish vositasi, balki o'quvchining tafakkuri,

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

savodxonligi va ijtimoiy faolligini belgilovchi asosiy ko‘rsatkich hamdir. Hozirgi kunda maktab amaliyotida raqamli texnologiyalar keng qo‘llanayotgani sababli ular yordamida nutqni rivojlantirish masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Ayniqsa, o‘zbek maktablarida darslarni hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash, o‘quvchini faol muloqotga jalb etish va mustaqil fikr bildirishga undash zarurati oshib bormoqda. Bu jarayonda taqdimotlar, audioyozuvlar, elektron mashqlar, qisqa videolavhalar va interaktiv o‘yinlar o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini shakllantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Mavzuga doir tadqiqotlarda nutqni o‘stirishning psixologik-pedagogik asoslari, ayniqsa, yosh xususiyatlari va faoliyatga tayangan o‘qitish tamoyillari muhim o‘rin tutadi [1, 95]. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi ko'proq obrazli, harakatli va tezkor javob berishga moyil bo‘lgani uchun raqamli muhit uning diqqatini osonroq jalb etadi, tasavvurini faollashtiradi va nutqiy topshiriqqa kirishishini osonlashtiradi. Shu jihatdan, interaktiv metodlar bilan uyg‘unlashgan raqamli vositalar nutq mashqlarini takroriy, zerikarli jarayondan qiziqarli faoliyatga aylantiradi. Ilmiy manbalarda ham multimedia asosidagi o‘qitish o‘quvchining eslab qolish qobiliyatini kuchaytirishi, tasvir va tovush uyg‘unligi esa so‘z ma’nosini chuqurroq anglashga yordam berishi ta’kidlanadi [2, 489]. Bunday yondashuv kichik yoshdagi o‘quvchi uchun yangi so‘zlarni eshitish, ko‘rish va amaliy qo‘llashni bir vaqtda ta’minlaydi.

Raqamli texnologiyalarning nutq o‘stirishdagi birinchi afzalligi - so‘z boyligini oshirishdir. Elektron lug‘atlar, mavzuli kartochkalar, so‘z topish o‘yinlari va qisqa matnlar bilan ishlash o‘quvchining faol lug‘atini kengaytiradi. Masalan, "Mening oilam", "Maktabim", "Tabiatni asraymiz" kabi mavzularda tayyorlangan interaktiv topshiriqlar bolani nafaqat so‘zlarni yodlashga, balki ularni gap ichida qo‘llashga ham undaydi. Bunda o‘quvchi so‘zning talaffuzi, imlosi va ma’nosini bir butun holda idrok etadi. Amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, vizual va audio materiallar qo‘llangan sinflarda bolalar yangi so‘zlarni tezroq o‘zlashtiradi hamda ularni erkinroq ishlatadi. Bu holat o‘z navbatida bog‘lanishli nutqning shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ikkinchi jihat bevosita talaffuzni to‘g‘rilash jarayoni bilan bog‘liq hodisadir. Ushbu jarayonda kichik yoshdagi o‘quvchilar nutqida ayrim tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilish, urg‘uni noto‘g‘ri qo‘yish yoki so‘zlarni cho‘zib aytish holatlari uchraydi. Audio yozuvlar, nutq namunalarini qayta tinglash va ovozli mashqlar bu kamchiliklarni kamaytirishga yordam beradi. O‘qituvchi raqamli vosita orqali to‘g‘ri namunani taqdim etib, so‘ng o‘quvchini takroriy aytishga yo‘naltirsa, bola o‘z xatosini darhol sezadi. Bu jarayon taqlid, eshitish va tahlil qilishni birlashtiradi. Ayniqsa, o‘zbek tilidagi orfoepik me’yorlarni o‘zlashtirishda mazkur usul juda foydalidir. Shuning uchun raqamli texnologiyalarni faqat ko‘rgazmali vosita emas, balki talaffuzni nazorat qiluvchi didaktik mexanizm sifatida ham baholash mumkin.

Uchinchi jihat muloqotga kirishish madaniyatini rivojlantirishdir. Interaktiv metodlar o‘quvchini tayyor javobni qabul qiluvchi emas, balki fikr bildiruvchi, savol beruvchi va munozarada qatnashuvchi shaxs sifatida shakllantiradi. Masalan, juftlikda ishlashga mo‘ljallangan elektron topshiriqlar, onlayn viktorinalar yoki guruhli ijodiy mashqlar bolalarni bir-birini tinglashga, fikrni to‘liq ifodalashga o‘rgatadi. O‘zbekiston ta’lim amaliyotida bunday yondashuvlar, ayniqsa, kichik yoshdagi o‘quvchilar uchun maqbul, chunki ular milliy qadriyatlar, oila, maktab, tabiat va Vatan haqidagi mavzularni oson qabul qiladi. Shu nuqtai nazardan, raqamli texnologiyalar milliy tarbiya mazmunini boyitib, o‘quvchi nutqini hayotiy vaziyatlar bilan bog‘laydi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish uchun dars maqsadi aniq belgilanishi, topshiriqlar yosh xususiyatiga mos bo‘lishi va vaqt me’yoriga rioya qilinishi zarur.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Agar texnologiya faqat ko‘ngilochar vosita sifatida qo‘llansa, u nutqni emas, diqqatni chalg‘itishi mumkin. Shu sababli o‘qituvchi har bir raqamli vositani didaktik maqsad bilan tanlashi, masalan, matnni tinglab tushunish, rasm asosida hikoya tuzish, lug‘aviy boylikni kengaytirish yoki dialog tuzish kabi vazifalarga yo‘naltirishi lozim [3, 146]. Bunda natijani baholash ham muhim: o‘quvchining so‘z boyligi, gap tuzish aniqligi, talaffuz ravonligi va fikrni bog‘liqlik bilan ifodalashi kuzatib boriladi. Ilg‘or tajribalar shuni tasdiqlaydiki, texnologiya didaktik boshqaruv bilan uyg‘unlashganda, nutqiy rivojlanish tezlashadi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni qo‘llashda sog‘lom pedagogik muhitni saqlash zarur. Ekran vaqtining me’yorlanishi, ko'z va asab tizimiga ortiqcha yuk tushirmaslik, topshiriqlarni bosqichma-bosqich berish o‘qituvchining mas’uliyatidir. Boshlang‘ich ta’limda texnologiya an’anaviy o‘qitish usullarini butunlay almashtirmaydi; aksincha, suhbat, ifodali o‘qish, savol-javob, ko‘rgazmali metod va yozma mashqlar bilan uyg‘unlashgandagina yuqori samara beradi [4, 121]. Shu ma’noda, raqamli vosita o‘quvchining nutqiy ehtiyojini faollashtiruvchi ko‘prik vazifasini bajaradi. O‘zbek maktablarida bu ko‘prikdan oqilona foydalanish, ayniqsa, qishloq va shahar sinflari o‘rtasidagi metodik imkoniyatlarni yaqinlashtirishga ham xizmat qiladi.

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar kichik yoshdagi o‘quvchilarning nutqini baholash jarayonini ham ancha aniqlashtiradi. Masalan, elektron platformalarda qisqa og‘zaki javobni yozib olish, uni qayta tinglash va mezonlar asosida tahlil qilish o‘quvchiga o‘z nutqidagi pauza, takror, noto‘g‘ri urg‘u yoki grammatik xatoni ko‘rishga yordam beradi. An’anaviy darsda bunday xatolar ko‘pincha bir martalik kuzatuv bilan cheklanib qolsa, raqamli muhitda ular qayta ishlanadi va tuzatish imkoniyati kengayadi. O‘zbek maktablari sharoitida ayniqsa 2–4-sinflarda "rasmga qarab hikoya tuzish", "audio matnni davom ettirish" kabi topshiriqlar natijador bo'lib, o‘quvchi kamida 3–5 gapli bog‘liq matn yaratishga o‘rganadi. Bu esa og‘zaki nutqning mantiqiy ketma-ketligi, matn qurilishi va ifodali bayon qilish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, ota-ona bilan hamkorlikda uyda 10 daqiqalik elektron mashqlarni bajarish imkoniyati ham ta’limni uzluksiz qiladi.

Raqamli texnologiyalarning yana bir muhim jihati — individual ta’lim trayektoriyasini qo‘llab-quvvatlashi. Bir sinfda nutqi rivojlangan o‘quvchi ham, sustroq ifodalaydigan bola ham bo‘lishi mumkin; interaktiv ilovalar esa vazifani murakkablik darajasiga ko‘ra moslashtirish imkonini beradi. Masalan, bir guruh uchun tayanch so‘zlar bilan dialog tuzish yetarli bo‘lsa, boshqasiga voqeani mustaqil yakunlash topshirig‘i beriladi. Bu yondashuv o‘quvchida muvaffaqiyat hissini kuchaytiradi, nutqiy faollikni oshiradi va sinfda ijobiy psixologik muhit yaratadi. O‘zbekiston ta’lim amaliyotida milliy mavzular, mahalla hayoti, tarixiy shaxslar va tabiatga oid matnlar bilan ishlash ham o‘quvchining shaxsiy tajribasi va til boyligini bog‘laydi. Natijada raqamli vositalar oddiy texnik yangilik emas, balki o‘quvchining nutqiy, intellektual va ma’naviy rivojini birlashtiruvchi samarali pedagogik resursga aylanadi [4, 123].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kichik yoshdagi o‘quvchilarning nutqini o‘stirishda raqamli texnologiyalar muhim va istiqbolli vosita hisoblanadi. Ular so‘z boyligini kengaytiradi, talaffuzni to‘g‘rilaydi, muloqotga kirishish faolligini oshiradi va bog‘lanishli nutqni shakllantiradi. Biroq mazkur vositalar faqat metodik asos, maqsadga yo‘naltirilgan topshiriq va o‘qituvchining pedagogik mahorati bilan birgalikda samarali bo‘ladi. Amaliy tavsiya sifatida boshlang‘ich sinflarda mavzuli audio-ertaklar, rasmli elektron mashqlar, nutqni yozib tahlil qilish, kichik guruhlarda raqamli loyihalar va interaktiv savol-javoblarni tizimli joriy etish maqsadga muvofiqdir. Shunda raqamli texnologiyalar o‘quvchining

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

nutqiy va shaxsiy rivojiga xizmat qiluvchi kuchli didaktik omilga aylanadi [5, 346].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov A. Boshlang'ich ta'limda nutq o'stirish metodikasi. –Toshkent: O'qituvchi, 2020.
2. To'xtayeva M. Multimedia vositalari asosida o'qitish samaradorligi// Boshlang'ich ta'lim jurnali. № 3. 2021.
3. Karimov B. Raqamli ta'lim muhitida interaktiv metodlar. –Toshkent, 2022.
4. Saydullayev N. Boshlang'ich sinflarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish.// Pedagogika va ta'lim, № 1. 2023.
5. Nazarov Sh. Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarni qo'llash. – Samarqand: Zarafshon, 2021.
6. Yusupova G. Kichik yoshdagi o'quvchilarning nutqini rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlar // Pedagogik mahorat. Ilmiy-amaliy komferensiya materiallari – Namangan, 2024.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.